

Nr 11

Utlåtande om verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning.

Enligt § 4 instruktionen för bankoutskottet åligger det utskottet att granska dels *riksbankens* tillstånd och huru densamma styrd och förvaltrad blivit, dels *riksgäldskontorets* ställning och förvaltning.

För sin granskning av *riksbankens* styrelse och förvaltning har utskottet tagit del av *dels* de inom riksbanken hos fullmäktige, direktionen och industristyrelsen under år 1968 förda protokollen, *dels* fullmäktiges med utskottets memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse om riksbankens tillstånd, rörelse och förvaltning under år 1968, *dels* särskilda redogörelser för verksamheten vid riksbankens pappersbruk och vid dess sedeltryckeri under år 1968, *dels* riksdagens revisorers berättelse över verkställd granskning av riksbankens tillstånd, styrelse och förvaltning under år 1968, *dels ock* ett av fullmäktige i riksbanken till utskottet avgivet yttrande i anledning av revisorernas berättelse. Sistnämnda yttrande är som *bilaga 2* fogat till detta utlåtande. Det statistiska material som ingår i fullmäktiges berättelse är delvis av preliminär natur. Utskottet har under hand fått del av reviderade uppgifter.

För sin granskning av *riksgäldskontorets* styrelse och förvaltning har utskottet tagit del av *dels* de hos fullmäktige i riksgäldskontoret under år 1968 förda protokollen, *dels* fullmäktiges med utskottets memorial nr 2 överlämnade, till 1969 års riksdag avgivna berättelse, *dels ock* riksdagens revisorers berättelse över verkställd granskning av riksgäldskontorets tillstånd, styrelse och förvaltning under budgetåret 1967/68. De protokoll som förts hos fullmäktige under tiden från och med den 1 juli 1967, intill vilken tidpunkt ansvarsfrihet tidigare beviljats fullmäktige, och till 1967 års slut har tidigare granskats av utskottet (utl. 1968: 20).

Härutöver har utskottet tagit del av protokoll från ett under år 1968 hållet gemensamt sammanträde med fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret.

Sedan utskottet numera fullgjort sitt granskningsuppdrag får utskottet avge berättelse över den verkställda granskningen.

1:o) **Penning- och valutapolitiken.** De bedömningar som förelåg i slutet av 1967 tydde på att förutsättningar fanns för att den konjunkturavmatt-

ning som rått sedan 1966 skulle övergå i ett skede med en något snabbare tillväxt av efterfrågan och produktion under 1968. Den beräknade uppgången i tillväxttakten var dock ganska begränsad och den var dessutom omgärdad med betydande osäkerhetsmarginaler.

Balansen i utrikeshandeln, vilken vid mitten av 1960-talet kraftigt rubbats men därefter i huvudsak återställt, förutsågs komma att i stort sett bestå. Osäkerheten var dock påtaglig då det gällde bedömningen av effekterna på betalningsbalansen av den oro på valutamarknaderna som under senare delen av 1967 kulminerat i samband med devalveringen av det brittiska pundet och vissa andra valutor.

Det mål som stod i förgrunden vid utformningen av den ekonomiska politiken under 1968 var att trygga en hög och jämn sysselsättning. Samtidigt var det angeläget att åstadkomma en fortsatt förbättring av handelsbalansen. Detta krävde ansträngningar för att hålla nere pris- och kostnadsstegringarna och för att få en styrning av investeringsresurserna till industrin.

Mot den här angivna bakgrunden gavs den ekonomiska politiken en försiktigt expansiv inriktning. Denna tog sig uttryck i att statsupplåningen tilläts expandera samtidigt som och till följd av att efterfrågan och sysselsättning stimulerades genom i tid och rum avgränsade åtgärder. Syftet med politiken var att förstärka efterfrågan så att de produktiva resurserna fullt utnyttjades utan att inflationstendenser uppkom. De selektiva stimulansåtgärderna vidtogs främst inom ramen för arbetsmarknadspolitiken. Därutöver genomfördes frisläpp av investeringsfonder för byggnader och maskiner i syfte att stödja industriinvesteringarna. Då dessa inte expanderade togs resurserna i stället i anspråk genom att ramarna för offentligt byggande av olika slag och bostadsbyggande vidgades. Vissa tidigareläggningar av statliga industribeställningar hade också en konjunkturstimulerande effekt.

Läget på kreditmarknaden vid slutet av 1967 präglades i hög grad av situationen på valutamarknaden, vilken nödvändiggjort en åtstramning av kreditpolitiken för att markera avsikten att försvara den svenska kronans yttre värde. Denna skärpning synes ha haft avsedd effekt. Det blev därför möjligt att efter hand återgå till en sådan lättare kreditpolitik som konjunkturläget motiverade och som stod i överensstämmelse med den ekonomiska politiken i övrigt. Ett första steg togs då fullmäktige i riksbanken den 8 februari 1968 fattade beslut om att sänka det officiella diskontot med en halv procentenhet till $5\frac{1}{2}$ procent. Samtidigt bedömdes det tidigare givna förordnandet om kassavoter för bankaktiebolagen kunna återkallas.

En viss fortsatt oro gjorde sig gällande på valutamarknaderna under större delen av 1968. Vid några tillfällen uppträdde klara krisfenomen, vilka bl. a. hängde samman med de sociala oroligheterna i Frankrike under försommaren, med upprepade spekulationer i en höjning av guldpriset och med förväntningar om en revalvering av den tyska marken. Förtroendet för den franska francen och det brittiska pundet försvagades tidvis. Under

senare delen av november, då oron nått en höjdpunkt, behandlades situationen vid ett möte i Bonn med representanter för den s. k. tioländergruppen. Härefter vidtogs i Frankrike och Storbritannien ekonomisk-politiska åtstrammingsåtgärder, medan Västyskland genom att ändra beskattningssystemet med avseende på utrikeshandeln sökte dämpa tillväxten i handelsbalansens överskott. Dessa åtgärder synes ha haft en lugnande inverkan på valutamarknaderna.

Den nu berörda utvecklingen under 1968 gav bankofullmäktige anledning att efter räntesänkningen i februari iaktta en viss försiktighet i fråga om sådana ytterligare lättnader i kreditpolitiken som med hänsyn till konjunkturutvecklingen kunde synas motiverade. Straffröntan på bankernas upplåning i riksbanken utöver vissa gränser bibehölls, men dess effekt tilläts efter hand avtaga. Under första halvåret skedde en viss åtstramning av bankernas likviditet, vilken avspeglades i en ökning av bankernas upplåning i riksbanken. Härtill bidrog både den statliga upplåningspolitiken, vilken innebar en ökad upplåningsaktivitet på den långa marknaden, och riksbankens marknadsoperationer. Under andra halvåret inträdde dock en betydande förbättring av affärsbankernas kassalikviditet. Då samtidigt läget på valutamarknaderna syntes ha stabiliserats något ansågs ett ytterligare steg mot en lättare kreditpolitik kunna tas genom en sänkning av diskontot från 5½ till 5 procent den 10 oktober.

Kombinationen av en relativt lätt kreditpolitik och en på selektiv stimulans inriktad ekonomisk politik i övrigt bidrog till att den ekonomiska utvecklingen under år 1968 karaktäriserades av en balanserad expansion. Tillväxttakten för den totala produktionen steg från ca 2 procent år 1967 till 3,5 procent år 1968. Läget på arbetsmarknaden förbättrades generellt sett mot slutet av året även om regionala balansbrister fortfarande kvarstod och i vissa fall skärptes.

Pris- och kostnadsutvecklingen var lugnare än på många år. Bytesbalansen försämrades med ca 450 miljoner kronor, till en mindre del beroende på ett något ökat underskott i handelsbalansen men främst till följd av ett avtagande överskott i övriga löpande betalningar. Valutarens ökning under årets första tio månader med ca 600 miljoner kronor. Under november och december skedde emellertid en utströmning av valutor till ungefär samma belopp varför valutarens för hela året räknat förblev i stort sett oförändrad.

Allmänt sett var kreditmarknaden relativt lätt under 1968. Den totala nytillkomna kreditförmedlingen, d. v. s. förändringen i utestående skulder och fordringar, uppgick till nära 20 miljarder kronor 1968 mot ca 17,4 miljarder kronor 1967 och 12,7 miljarder kronor 1966. Vissa förskjutningar i kreditströmmarna mellan 1967 och 1968 kan noteras. Statens andel av den totala upplåningens tillväxt förblev oförändrad vid ca 17 procent, medan kommunernas sjönk från 9 till 7 procent. För bostäderna steg andelen från 40 till 41 procent. Näringslivets andel ökade från 34 till 35 procent.

Hälften av ökningen mellan 1967 och 1968 i upplåningens tillväxt kom bostadssektorn till godo medan 45 procent hänförde sig till näringslivssektorn. Som allmän karaktäristik av utbuds- och efterfrågeförhållandena på kreditmarknaden under året gäller enligt bankofullmäktiges bedömning, att kreditefterfrågan vid rådande ränteläge i allt väsentligt torde ha tillgodosetts.

Den kassamässiga utvecklingen av statsbudgeten under 1968 innebar en fortsatt försvagning, ehuru i avsevärt långsammare takt än under 1967. Utgiftsoverskottet ökade med 362 miljoner kronor. Denna ökning sammanhänge bl. a. med stigande utgifter för arbetsmarknadspolitiken samt osedvanligt stora utbetalningar av överskjutande skatter. Den statliga upplåningen inriktades i väsentligt högre grad än under 1967 på den långfristiga marknaden.

Kommunernas utgiftsoverskott beräknas ha varit något större under 1968 än under 1967. Den kommunala upplåningens tillväxt minskade emellertid med omkring en kvarts miljard kronor. Denna nedgång avspeglas i en mindre omfattande likviditetsuppbyggnad än under 1967.

Volymökningen för bostadsbyggandet under 1968 stannade enligt preliminära beräkningar vid knappt 2 procent. Kreditanspråken på marknaden synes ha uppgått till ca 7,5 miljarder kronor, vilket innebär en ökning från 1967 med ca en halv miljard kronor. De bostadsfinansierande hypoteksinstitutens emissioner var omfattande. De tecknade beloppen på sådana lån ökade med 1,2 miljard kronor. Affärsbankernas direkta byggnadskreditgivning expanderade snabbt, medan deras köp av hypoteksobligationer uppgick till ett väsentligt lägre belopp än under 1967. Ökningen i affärsbankernas totala utlåning till bostadsbyggandet beräknas ha varit drygt 400 miljoner kronor mindre än 1967. Liksom under 1967 träffades i början av 1968 en överenskommelse innebärande att bankerna skulle bevilja byggnadskrediter till de byggnadsföretag som ingick i igångsättningsprogrammet. Finansieringen av bostadsbyggandet synes i detta avseende ha förlöpt i stort sett utan friktioner.

Näringslivets fasta investeringar minskade med 3,5 procent i volym. Inom den egentliga industrin låg investeringarna kvar på ungefär samma nivå som 1967. Nedgången kan väsentligen hänföras till utvecklingen av investeringarna inom handelsflottan samt i form av byggnader för handel, kontor etc. I detta sammanhang kan noteras att den investeringsavgift som utgick under en stor del av året torde ha påverkat byggnadsinvesteringarnas inriktning.

Tillväxten i näringslivets (inklusive hushållens) upplåning på den reguljära kreditmarknaden ökade kraftigt eller med ungefär 1,2 miljard kronor. Härmed finansierades dels en uppgång i lagerinvesteringarna med omkring en halv miljard kronor, dels en av allt att döma stark likviditetsuppbyggnad. Näringslivets ökade upplåning synes i allt väsentligt ha tillgodosetts av affärsbankerna.

Även på kreditmarknadens utbudssida ägde vissa förskjutningar rum under 1968. Den mest betydande var en ökning i de offentliga försäkringsinrättningarnas — d. v. s. huvudsakligen allmänna pensionsfondens — andel av tillväxten i den totala kreditgivningen från 24 procent 1967 till 29 procent 1968 och en ungefär motsvarande nedgång i affärsbankernas andel. Andra banker och enskilda försäkringsinrättningar bibehöll sina andelar ungefär oförändrade.

Kapitalmarknaden, d. v. s. marknaden för långfristig kreditgivning, bibehöll samma andel av tillväxten i den totala kreditgivningen som år 1967, d. v. s. ungefär två tredjedelar. Avgränsningen har då skett efter de finansobjekt som normalt brukar hänföras till den långa marknaden. Nettoplaceringarna i långfristiga obligationer och förlagsbevis ökade mera 1968 än 1967, medan uppgången i kapitalmarknadsinstitutens reverslånggivning fortsatte i ungefär oförändrad takt och aktieplaceringarnas tillväxt minskade.

Affärsbankernas direkta kreditgivning, d. v. s. utlåning i annan form än genom placeringar i värdepapper, steg kraftigt med ca 5 miljarder kronor 1968 mot ca 3,2 miljarder kronor 1967. Av denna ökning i utlåningens tillväxt hänförde sig ca 0,5 miljard kronor till bostadsbyggandet och ca 1,3 miljard kronor till övriga sektorer. Bankernas nettoköp av obligationer, d. v. s. tillväxten i obligationsinnehavet, var till sitt belopp ca 0,6 miljard kronor lägre 1968 än 1967. Placeringarna i statsobligationer ökade med drygt 0,9 miljard kronor mot nära 0,7 miljard kronor 1967, medan placeringarna i hypoteksobligationer steg med endast knappt 0,5 miljard kronor 1968 mot ca 1,4 miljard kronor 1967.

Förordnande om valutareglering har gällt under 1968 enligt samma regler som tidigare. Beträffande tillämpningen av valutabestämmelserna har ändringar skett i fråga om kontrollen över dels betalningar till utlandet av premier för vissa försäkringar, dels vissa transaktioner (switch-affärer) i utländska och svenska värdepapper. I sistnämnda hänseende innebar ändringarna bl. a. att likvider vid försäljning i utlandet av på utländsk valuta lydande värdepapper i svensk ägo ej vidare får användas för köp av aktier eller andelar som utgivits av investmentbolag eller investmentfonder.

Sverige deltog under 1968 liksom tidigare på olika sätt i det internationella monetära samarbetet. Frågan om det internationella betalningssystemets utformning och funktionssätt intog därvid en framskjuten plats. Arbetet på att skapa en ny reservtillgång i form av särskilda dragningsrätter fortsatte och en överenskommelse härom nåddes. Efter framställning från bankofullmäktige framlade Kungl. Maj:t proposition i ärendet (1968: 150), vilken på förslag av bankoutskottet (utl. 1968: 66) bifölls av riksdagen (rskr. 1968: 414 och 415). Internationella valutafonden har sedermera underrättats om att Sverige anslutit sig till systemet med särskilda dragningsrätter. Beträffande systemets innebörd och funktionssätt får utskottet hänvisa till sitt utlåtande i ämnet.

Systemet med särskilda dragningsrätter avser i första hand att på längre sikt skapa bättre förutsättningar för ett effektivt fungerande internationellt betalningssystem. Riksbanken var emellertid under 1968 också engagerad i olika åtgärder som avsåg arrangemang för mera kortsiktigt valutastöd och som hängde samman med utvecklingen på valutamarknaderna. Sålunda förlängdes och utökades under året den serie av överenskommelser om ömsesidiga kreditfaciliteter som tidigare träffats mellan Federal Reserve Bank of New York och ett antal centralbanker samt Bank for International Settlements i Basel. För Sveriges del utökades kreditmöjligheterna med 50 miljoner dollar till 250 miljoner dollar. Dessa kreditavtal ger de deltagande länderna möjligheter att på kortare sikt kompensera förskjutningar i valutareserverna. Såväl det brittiska pundet som den franska francen var tidvis under 1968 utsatta för ett avsevärt tryck, och internationella stödaktioner för dessa valutor genomfördes. Även Sverige deltog i dessa. Den överenskommelse om ett kreditarrangemang till stöd för pundet som träffats redan 1966 förlängdes under året. Vidare fattades beslut om ett nytt arrangemang, som löper på 10 år och avser 2 000 miljoner dollar. Det beslöts samtidigt att det tidigare arrangemanget skulle avvecklas successivt och upphöra 1971. Enligt det nya arrangemanget har Storbritannien möjligheter att göra dragningar hos Bank for International Settlements, vilken finansierar dessa genom upplåning på marknaden eller i sista hand hos de deltagande länderna. Vid det ovan nämnda mötet i Bonn den 20—22 november mellan ministrar och centralbankschefer från tioländergruppen fattades beslut om ett kreditarrangemang till stöd för den franska francen. Beslutet avsåg ett belopp motsvarande 2 000 miljoner dollar.

Under 1968 företog såväl Storbritannien som Frankrike dragningar på Internationella valutafonden, varvid bl. a. svenska kronor disponerades.

Bankofullmäktiges ovan redovisade åtgärder på det penning- och valutapolitiska området har inte givit anledning till särskilt yttrande från utskottets sida.

Vad här anförts har utskottet velat för riksdagen
omförmåla.

2:o) Beslut av bankofullmäktige att instifta ett pris i ekonomisk vetenskap. Såsom redovisats i bankofullmäktiges berättelse (s. 52) beslöt fullmäktige våren 1968 att som ett led i högtidlighållandet av riksbankens 300-årsjubileum instifta ett pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne, vilket pris skall efter grunder motsvarande dem som gäller för nobelprisen utdelas av Kungl. Vetenskapsakademien. Riksbanken har förbundit sig att varje år ställa till Nobelstiftelsens förfogande dels ett prisbelopp lika stort som det samma år för vart och ett av nobelprisen fastställda beloppet, dels ett administrationsbidrag motsvarande 65 procent av prisbeloppet. Riksbanken har till en särskild fond avsatt värdepapper till så stort belopp att

deras avkastning bedömes vara tillräcklig för att möta de förpliktelser som banken sålunda påtagit sig; avsatta värdepapper skall riksbanken dock ha rätt att när den så finner lämpligt byta mot andra.

Här nämnda dispositioner anmäldes av fullmäktige för bankoutskottet i en den 14 maj 1968 dagtecknad skrivelse, vilken kom utskottet till handa den 15 maj, samma dag som fullmäktiges beslut tillkännagavs i samband med jubileumsfirandet. Skrivelsen är som *bilaga 1* fogad till detta utlåtande.

Fullmäktiges åtgärd att instifta ett pris i ekonomisk vetenskap och vidtaga nyss angivna ekonomiska dispositioner har av riksdagens revisorer upptagits till särskild prövning. Revisorerna har, enligt vad de uttalar i sin berättelse över granskningen av riksbankens förvaltning under år 1968, funnit angeläget att få klarlagt huruvida den gjorda utfästelsen, vilken lämnats utan förbehåll för riksdagens godkännande, faller inom ramen för fullmäktiges lagliga befogenheter. Revisorerna har i detta syfte från docenten i förvaltningsrätt vid Stockholms universitet Gustaf Petrén införskaffat ett expertutlåtande, vilket som *bilaga* fogats till fullmäktiges berättelse. Såväl berättelsen som bilagan återfinnes i 2 samlingen av bihanget till riksdagens protokoll 1969.

Efter att ha konstaterat att det av riksbankslagen klart framgår att riksbanken ej får ägna sig åt annan rörelseverksamhet än bankrörelse, tryckerirörelse vid sitt sedeltryckeri och papperstillverkning vid sitt pappersbruk samt att bedrivande av annan verksamhet förutsätter särskild instruktion från riksdagens sida konstaterar den sakkunnige att den aktuella frågan gäller den inbördes kompetensfördelningen mellan riksbanken och riksdagen. Riksbankens behörighet att disponera över ackumulerade vinstmedel befinnes vara begränsad i så måtto att avgörandet tillkommer riksdagen i den mån medlen avses skola brukas för andra ändamål än för rörelsens drivande enligt riksbankslagen. Att de värdepapper som i detta fall avsatts har helt nedskrivits i riksbankens räkenskaper anses icke medföra någon ändring i fråga om befogenhetsfördelningen.

På grundval av det resonemang som här kort refererats har den sakkunnige kommit till den uppfattningen att fullmäktige har överskridit sin kompetens, då de beslöt att disponera avkastningen av vissa tillgångar för ett för riksbankens rörelse främmande ändamål. Han anser även att det kan ifrågasättas om riksdagen är rättsligen bunden av de förpliktelser som riksbanken iklätt sig när den i förhållande till Nobelstiftelsen och Vetenskapsakademien angivit sin utfästelse vara »återkallelig och för all framtid bindande». Med hänsyn till att riksdagen kan antagas vara ense med riksbanken i själva sakfrågan finner den sakkunnige inte anledning att närmare ingå på spörsmålet i vad mån riksdagen ekonomiskt bindes genom det kompetensöverskridande som skett. För undvikande av eventuella framtida tvister, grundade på vad den sakkunnige anser vara ett kompetensöverskridande, bör riksdagen enligt hans mening på ett eller annat sätt fatta formellt beslut i saken.

Riksdagens revisorer uttalar för sin del att de finner de slutsatser övertygande som den sakkunnige har dragit på grundval av gällande bestämmelser och hittills tillämpad praxis.

I det yttrande som bankofullmäktige i anledning av revisorerernas berättelse avgivit till utskottet (bil. 2) tillbakavisar fullmäktige den slutsats vari sakkunnigutlåtandet utmynnar. Fullmäktige vidhåller uppfattningen att den vidtagna förmögenhetsdispositionen faller inom ramen för fullmäktiges befogenheter.

Utskottet finner anledning att först beröra vad fullmäktige i senare delen av sitt yttrande anför rörande vissa underhandskontakter m. m. De åtgärder och reaktioner som där redovisas kan ha varit bestämmande för fullmäktiges definitiva beslut i ärendet men kan inte rimligen av fullmäktige ha betraktats som jämnställbara med en prövning av ärendet från riksdagens sida, innefattande utskottsbehandling och beslut av kamrarna. Sedan fullmäktiges beslut blivit offentliggjort har utskottet ansett sig icke ha anledning att uppta ärendet till närmare behandling förrän i samband med den reguljära granskningen av riksbankens förvaltning.

Vad gäller sakfrågan vill utskottet anföra följande. Det har icke bestritts att riksbanken kan anses ha varit berättigad att i samband med sitt 300-årsjubileum vidtaga vissa åtgärder utöver sådana som haft uttryckligt författningsstöd. Erkännandet härav kan dock inte — såsom fullmäktige i sitt yttrande tycks vilja hävda — anses innebära att det över huvud taget skulle vara oriktigt att söka dra generellt giltiga slutsatser av hur fullmäktiges befogenheter avgränsats i lag eller annan författning.

Utskottet anser att mot den sakkunniges hänförande av den ifrågavarande åtgärden till annan verksamhet än bankrörelse möjligen kan invändas, att fullmäktige kunnat finna en åtgärd till främjande av ekonomisk forskning vara väl förenlig med högtidlighållandet av riksbanksjubileet och sålunda hänförlig till bankrörelsen. Med hänsyn till åtgärdens art och ekonomiska räckvidd synes dock kompetensfrågan inte vara helt klarlagd. Enligt utskottets mening bör därför riksdagen för att skapa full klarhet om de rättsliga verkningarna av fullmäktiges utfästelse nu uttryckligen bekräfta denna.

Åberopande vad här anförts hemställer utskottet

att riksdagen bekräftar fullmäktiges i riksbanken till Nobelstiftelsen och Vetenskapsakademien gjorda utfästelse rörande ett pris i ekonomisk vetenskap.

3:o) Protokoll och berättelser. Fullmäktige i riksbanken lämnar i sin berättelse vissa uppgifter om förvaltningen av riksbankens jubileumsfond. Utskottet kommer senare att granska Stiftelsen Riksbankens jubileumsfonds verksamhet under året och för riksdagen redovisa resultatet av denna granskning.

Vid granskning av ovannämnda protokoll och berättelser har utskottet

utöver vad i det föregående anförts icke funnit något förhållande som påkallat särskilt yttrande från utskottets sida, vilket utskottet härmed får för riksdagen

anmäla.

4:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken. Riksdagens revisorer har, under förutsättning att riksdagen finner sig i efterhand kunna godkänna fullmäktiges beslut att inrätta en fond såsom finansiell täckning för utdelande av ett vetenskapligt pris i ekonomi, för sin del tillstyrkt att ansvarsfrihet för riksbankens förvaltning under år 1968 beviljas fullmäktige.

Med hänvisning till § 4 instruktionen för bankoutsrottet hemställer utskottet

att riksdagen beviljar fullmäktige i riksbanken ansvarsfrihet för förvaltningen av riksbanken under år 1968.

5:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksgäldskontoret. Riksdagens revisorer har för sin del tillstyrkt att ansvarsfrihet för riksgäldskontorets förvaltning under budgetåret 1967/68 beviljas fullmäktige.

Med hänvisning till § 4 instruktionen för bankoutsrottet hemställer utskottet

att riksdagen beviljar fullmäktige i riksgäldskontoret ansvarsfrihet för förvaltningen av riksgäldskontoret under tiden 1 juli 1967—30 juni 1968.

Stockholm den 25 mars 1969

På bankoutsrottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle (s), Åke Larsson (s), Stefanson (fp), Åkerlund (m), Nils Theodor Larsson (cp), Larfors (s), Brundin (m) och Stadling (s);

från andra kammaren: herrar Regnéll (m), Hagnell (s), Franzén i Motala (s), Bengtsson i Landskrona (s), Börjesson i Glömminge (cp), Larsson i Umeå (fp), Rask (s) och Stridsman (cp).

Reservationer

beträffande det avsnitt i utskottets omförmälan om penning- och valutapolitiken som börjar på s. 1 med orden »De bedömningar som» och slutar på s. 6 med orden »från utskottets sida»

1) av herrar *Stefanson* (fp) och *Larsson* i Umeå (fp), vilka ansett att ifrågavarande avsnitt bort utbytas mot ett avsnitt av följande lydelse:

»De bedömningar av den framtida konjunkturutvecklingen som gjordes i slutet av 1967 gick i flera avseenden isär. Från regeringens sida ansåg man förutsättningar föreligga för att den konjunkturavmattning som rått sedan 1966 skulle övergå i ett skede med en något snabbare tillväxt av efterfrågan och produktion under 1968. Folkpartiet gjorde en mindre optimistisk bedömning och förordade en något mer expansiv och sysselsättningsfrämjande konjunkturpolitik med främst en kraftfullare satsning på selektiva sysselsättningsskapande åtgärder i regioner med hög arbetslöshet och i branscher med outnyttjad kapacitet men även med vissa tidsbegränsade generella stimulansinsatser.

Balansen i utrikeshandeln — — — (= utskottet, s. 2 f.) — — — den 10 oktober.

Den ekonomiska politiken bidrog möjligen något till en av den internationella konjunkturförbättringen framkallad uppgång i konjunkturen även i Sverige och därmed till en ökad tillväxttakt för den totala produktionen under år 1968. Den steg från ca 2 procent 1967 till ca 3,5 procent 1968. Dessa siffror bör ses i ljuset av att den genomsnittliga ekonomiska tillväxttakten i vårt land under efterkrigstiden varit ungefär 4 procent och under den första hälften av 1960-talet ungefär 5 procent. Läget på arbetsmarknaden var under en stor del av året mycket besvärande. Arbetslösheten låg under årets tre första kvartal på en högre nivå än under 1967, som ändå måste betecknas som ett år av ej oväsentligt försvagad konjunktur. Ännu under oktober och november 1968 låg den registrerade arbetslösheten på ungefär samma höga nivå som 12 månader tidigare. Under slutet av året förbättrades situationen något, dock ej för skogslänen.

De regionala balansbristerna på arbetsmarknaden har tenderat att skärpas. Den relativa utjämning i sysselsättningshänseende som registrerades åren 1965 och 1966 förefaller nu att ha upphört. Vid slutet av 1968 svarade skogslänen för inemot hälften av den registrerade arbetslösheten. Även i stora delar av landet i övrigt var sysselsättningen under 1968 otillfredsställande. Utvecklingen under 1968 på arbetsmarknaden visar att en mera expansiv ekonomisk politik varit väl motiverad, innebärande en kombination av selektiva åtgärder närmast i skogslänen samt mera generella åtgärder, dock av sådan art att de kunnat snabbt avvecklas. Bland dessa åtgärder borde en något tidigare räntesänkning ha ingått. Därigenom skulle också ett bättre utgångsläge ha skapats för en senare användning av räntevapnet i motsatt riktning.

Pris- och kostnadsutvecklingen — — — (= utskottet, s. 3 f.) — — — i stort sett utan friktioner.

En av målsättningarna för den ekonomiska politiken var att nå en ökning av industrins investeringar. Trots de åtgärder som vidtogs i detta

syfte realiserades inte det angivna målet. Industriinvesteringarna låg i stället för andra året i följd på en oförändrad nivå. Näringslivets *fasta* investeringar minskade med 3,5 procent i volym. En väsentlig del av förklaringen till denna nedgång utgör den investeringsavgift på s. k. oprioriterat bygande som utgick under en stor del av året. Denna investeringsavgift torde dessutom ha medverkat till att skärpa sysselsättningssvårigheterna.

Tillväxten i näringslivets — — — (= utskottet, s. 4—6) — — — svenska kronor disponerades.

Bankofullmäktiges åtgärder på det penning- och valutapolitiska området har utöver vad som framgår av det föregående inte givit anledning till särskilt yttrande från utskottets sida.»

2) av herrar *Åkerlund* (m) och *Brundin* (m), vilka ansett att ifrågasvarande avsnitt bort utbytas mot ett avsnitt av följande lydelse:

»De bedömningar som — — — (= utskottet, s. 1—6) — — — svenska kronor disponerades.

Såsom utskottet ovan redovisat inträdde under andra halvåret en betydande ökning av affärsbankernas kassalikviditet ävensom en stark likviditetsuppbyggnad i näringslivet.

Till stor del kan påspädningen av likviditeten tillskrivas riksbankens åtgärd att påtaga sig finansieringen av omkring en tredjedel av riksgäldskontorets obligationsupplåning. Utskottet, som anser att denna typ av »marknadsoperationer» endast med återhållsamhet bör komma till användning, finner den i oktober genomförda diskontosänkningen knappast ha varit marknadsmässigt motiverad. När valutaon utomlands satte in nästföljande månad, föranledde detta ett betydande valutautflöde från Sverige och nödvändiggjordes en kraftig kreditåtstramning. Enligt utskottets uppfattning är det önskvärt att undvika tvära kastningar och ryckighet i kreditpolitiken. En smidig anpassning till kreditmarknadens krafter utan att riksbanken uppger sin ledande roll skulle enligt utskottets mening ge en lugnare utveckling och på längre sikt kunna skapa förutsättningar att förbilliga kreditvillkoren.

Den valutapolitiska målsättningen att i vart fall upprätthålla kronans yttre värde i förhållande till US-dollar har under året fullföljts. I mars 1968 upphörde den s. k. guldpoolens interventioner för att förse privata guldmarknader med guld till det officiella guldpriset. Till årets slut har marknadens guldpris fluktuerat uppåt omkring 20 procent, medan det av centralbankerna tillämpade priset legat oförändrat.

De för riksbanken och affärsbankerna sammanlagda guld- och valutatillgångarna har under året minskat med 145 miljoner kronor mot en minskning av 181 miljoner kronor 1967 och uppgick vid årsskiftet till 5 763 miljoner kronor. Enligt § 4 i den för utskottet gällande instruktionen bör utskottet med synnerlig uppmärksamhet följa de fullmäktiges åtgärder som avser

metalliska kassans upprätthållande. Utskottet har därför vid sin granskning noterat att guldkassan visserligen ökat med 113 miljoner kronor till 1 164 miljoner kronor men att densamma utgör endast 20 procent av de sammanlagda guld- och valutatillgångarna. Vid en internationell jämförelse får den svenska guldkassan betraktas som låg och fördelningen mellan guld och valutor som ogynnsam från likviditetssynpunkt.»

Till Riksdagens Bankoutskott.

Bankofullmäktige vill härmed för Bankoutskottet anmäla följande beslut och dispositioner, som fullmäktige vidtagit i anledning av riksbankens förestående 300-årsjubileum.

Efter förberedande undersökningar och förhandlingar har fullmäktige vid sammanträde denna dag beslutat att som ett led i celebrerandet av riksbankens 300-årsjubileum hädanefter årligen ställa till Nobelstiftelsens förfogande erforderliga medel för att möjliggöra för stiftelsen att jämväl vid dess hittillsvarande fördelning av nuvarande nobelpris i fortsättningen utdela ett pris i ekonomi. Fullmäktiges beslut har tagits med beaktande och erkännande av det internationella anseende, som nobelprisen åtnjuter, och det bidrag till Sveriges good will i världen, de lämnar, och som en tribut jämväl till minnet av den man, Alfred Nobel, som genom sin ursprungliga donation instiftade prisen, liksom till de prisförvaltande instanser, som genom sitt handhavande av prisen och prisfördelningen förstått bygga upp och bevara den status nobelprisen i dag intar. Det nya pris, som fullmäktige genom sitt beslut velat möjliggöra, skall liksom de vetenskapliga nobelpris som hittills utdelats vara öppet för vetenskapsmän över hela världen. Det skall utgå som belöning för framstående vetenskapliga insatser på området för ämnet nationalekonomi, taget i vidaste mening. Priset skall fördelas av den svenska vetenskapsakademien, som förutsättes komma att organisera en särskild »prisgrupp» för ändamålet på samma sätt som skett för de av akademien fördelade nobelprisen i fysik och kemi. Priset skall till varje tid utgå med samma belopp, som enligt gällande ordning blivit fastställt för de samtidigt utdelade och av Nobel-donationens medel finansierade nobelprisen, och riksbanken skall jämväl som bidrag till Nobelstiftelsens och Vetenskapsakademiens kostnader för prisbedömning, prisfördelning och därmed sammanhängande administration till stiftelsens förfogande årligen ställa ett belopp, utgörande 65 % av det i nu nämnd ordning fastställda prisbeloppet. Nobelstiftelsens grundstadgar skola, med de avvikelser som föranledas av det nya priset, göras tillämpliga på detta genom en av Kungl. Maj:t fastställd stadga. Det nya priset kommer därigenom i princip att utdelas enligt för övriga pris gällande regler och med samma strävan att motsvara den höga standard och status, som dessa uppnått.

Nobelstiftelsen och Vetenskapsakademien har förklarat sig villiga att antaga riksbankens erbjudande och att fullgöra därmed förutsatta uppgifter för det nya prisets handhavande och fördelning.

Riksbankens utfästelse för det nya prisets skapande är oåterkallelig och för all framtid bindande. Riksbanken kommer att som sådan i full utsträckning svara för detta åtagande, och åtagandet har så långt i och för sig icke förutsatt särskilda förmögenhetsdispositioner från riksbankens sida. Av presentationsskäl, på grund av önskemål därom från Nobelstiftelsens sida och slutligen för att även i sådana avseenden åvägabringa full parallellitet med den finansiella ordningen för de nuvarande nobelprisen, avser fullmäktige emellertid att av sina tillgångar avskilja värdepapper till erforder-

ligt belopp för att bilda en särskild fond, från vars avkastning de med det nya prisets tillkomst förenade utgifterna avses skola bestridas. De till denna fond förda tillgångarna skall förbli inom riksbanken och till all tid stå under bankofullmäktiges förvaltning men skiljas från riksbankens bokföring och förvaltning i övrigt. För denna särskilda förvaltning förutsättes beträffande Bankoutskottets, riksdagens revisorers och riksdagens insyn däri samma regler gälla som för riksbankens förvaltning i övrigt. För den framtida placeringen av den särskilda fondens tillgångar avses samma regler gälla, som reglerar riksbankens som sådan rätt till förvärv av värdepapper. För de eventuella behov för riksbankens marknadsoperationer och annat, som kan uppkomma för riksbanken att disponera över de speciella slag av papper, som innefattas i den särskilda fondens portfölj, förbehåller sig riksbanken gentemot fonden rätt till framtida utbyte av papper enligt samma regler, som riksdagen för motsvarande fall godtagit med avseende på Riksbankens Jubileumsfond. — Vid initierandet av den särskilda fonden kommer till densamma att föras sådana tillgångar, s. k. icke sedeltäckningssgilla värdepapper av olika slag, som enligt fullmäktiges tidigare av riksdagen godtagna beslut, helt nedskrivits i riksbankens räkenskaper, varför fondens inrättande icke kommer att inverka på riksbankens redovisade tillgångar och förmögenhetsställning.

Fullmäktige, som varit eniga om samtliga de beslut och dispositioner, som ovan omförmäls, har här att till den föregående redogörelsen i två avseenden foga en ytterligare redovisning till Bankoutskottet, nämligen vad gäller dels den allmänna motiveringen till fullmäktiges beslut och dels formen för handläggningen inom fullmäktige av ärendet.

Till den förra frågan har fullmäktige främst följande att anföra. Sveriges Riksbank firar i år sitt 300-årsjubileum. Det är ett evenemang, som inte enbart på grund av riksbankens ställning som världens äldsta centralbank tilldrar sig ett betydande internationellt intresse och ett större sådant, än vad man kanske i allmänhet och i förstone gör klart för sig. Till att så är fallet bidrar också en rad andra och särskilda omständigheter. Dit hör sådant som den uppmärksamhet, som Sverige åtnjuter som ett litet och oberoende men ekonomiskt och industriellt högutvecklat land med hög levnadsstandard och över huvud taget internationellt kända och erkända prestationer på det sociala och ekonomiska området. Dit hör vidare också det obestridliga och åtminstone för ett litet land som vårt stora anseende, som Sverige förvärvat för insatser på den ekonomiska vetenskapens område, tidigare genom internationellt kända ekonomer sådana som Wicksell och Cassel, senare genom den s. k. Stockholms-skolans företrädare. I mera speciella men med riksbanken och dess verksamhet direktare förknippade sammanhang finns motsvarande omständigheter att anföra. Den stora internationella nyskapelse på det monetära och valutapolitiska området, som tillkommit efter andra världskriget, den internationella valutafonden, har, trots att Sverige inte ens var medlem av fonden från dess start, bland sina hittillsvarande få chefer haft två svenskar, den ene en f. d. chef för riksbanken. När under efterkrigstiden de s. k. nya staterna ställdes inför uppgiften att bygga upp egna centralbanker och andra motsvarande monetära institutioner, fick Sverige, och för Sverige riksbanken, på grund av den ställning och det anseende som nyssnämnda omständigheter gav vårt land, anspråk på expert- och biståndsinsatser, som vi på grund av begränsade personella resurser endast delvis kunnat tillgodose, men som dock med-

fört, att riksbanken aktivt och, såvitt man hittills kunnat se, framgångsrikt kunnat medverka vid tillkomsten av i varje fall några sådana institutioner. Och när slutligen på grund av kända förhållanden utvecklingen under senare år ställt krav på ett intensifierat internationellt samarbete på valuta- och betalningsområdet, i år utmynnande i delvis redan vidtagna beslut om vissa rätt genomgripande förändringar på området, har Sverige genom sitt medlemskap i den s. k. tio-ländergruppen varit engagerat i arbetet på ett sätt, som bara ett par andra, i övrigt med oss jämförbara länder haft tillfälle till.

När bankofullmäktige övervägt och planerat celebrerandet av riksbankens 300-årsjubileum, har det framstått som naturligt att i rimlig grad beakta den ställning internationellt, som Sverige på detta område sålunda obestriddligen har kommit att intaga. Det har synts fullmäktige naturligt, att vi i någon utsträckning bör söka motsvara de anspråk på oss, som ställs av den internationella good will vårt land här åtnjuter. Och på samma sätt och i lika hög grad har det synts rimligt att i någon mån söka tillvarataga de möjligheter till ett ytterligare good will-skapande för vårt land, som vid ett tillfälle som det här aktuella kan erbjuda sig. Tanken bakom det beslut, som fullmäktige i det föregående redovisat, har synts fullmäktige sällsynt väl ägnad att tillgodose båda dessa syften. Genom det förhållandet att Sverige redan har en så ansedd och etablerad internationell institution, som nobelprisen med rätta kan sägas utgöra, har tanken att komplettera de existerande prisen med ett nytt pris på ett område med anknytningar inte bara till verksamhetsområdet för den jubilerande riksbanken utan över huvud taget till hela det fält, där vårt land tillvunnit sig ett speciellt internationellt anseende, synts erbjuda ett närmast unikt tillfälle till en betydelsefull good will-insats för Sverige. Den årliga kostnad, som tanken förverkligad skulle komma att medföra, har, inte minst med hänsyn till vad motsvarande ansträngningar i andra former skulle kosta, synts vara rimlig.

Den andra fråga i sammanhanget, beträffande vilken fullmäktige önskar för Bankoutskottet redovisa sin bedömning, gäller formen för ärendets handläggning. — Det torde inte behöva särskilt motiveras, att fullmäktige naturligen önskat handlägga frågan så att all publicitet omkring den före själva jubileumsfirandet kunde undvikas. Fullmäktige har vidare enligt sitt bedömande å ena sidan menat sig ha tillräckliga befogenheter att själva avgöra ärendet å riksbankens vägnar — d. v. s. inom ramen för de allmänna befogenheter för riksbankens förvaltning fullmäktige åtnjuter och, vad gäller arrangemangen kring ett så speciellt tillfälle som det aktuella eljest måste anses äga — och samtidigt å andra sidan sett det som angeläget att förvissa sig om att ha en allmän uppslutning, framför allt från riksdagens sida, kring sitt förslag. Då därtill slutligen den yttre presentationen av det nya priset för den internationella publik, det här i sista hand blir fråga om, synts utesluta eller i varje fall olämpliggöra ett förfarande, enligt vilket fullmäktiges beslut i ärendet presenterats som ett beslut förutsättande ett senare i efterhand inhämtat riksdagsgodkännande, har fullmäktige nödgats söka tillgodose de olika anförda önskemålen i sammanhanget på nedan angivna sätt. Fullmäktiges ledamöter har sålunda i inbördes samförstånd i så måtto inhämtat sina respektive riksdagspartiers mening i frågan, som den underställts vederbörande partiordförande. Samtliga i fullmäktige företrädde partier har sålunda på

detta sätt och i denna mening ställt sig bakom fullmäktiges förslag.

Med åberopande av det anförda har fullmäktige ansett sig härmed böra för Bankoutskottet anmäla, vad som i frågan förevarit.

Stockholm den 14 maj 1968.

Å fullmäktiges vägnar:

KJELL-OLOF FELDT

/Nils Råberg

Till Riksdagens Bankoutskott

Genom remiss den 4 mars 1969 har Bankoutskottet anhållit att fullmäktige i riksbanken måtte avge yttrande i anledning av riksdagens revisorers berättelse över verkställd granskning av riksbankens tillstånd, styrelse och förvaltning under år 1968. Fullmäktige får i anledning härav anföra följande beträffande revisorernas kritik av fullmäktiges handläggning av frågan om instiftande av ett vetenskapligt pris i ekonomi.

Revisorerna ansluter sig i sin berättelse till ett av docenten i förvaltningsrätt Gustaf Petrén avgivet expertutlåtande och instämmer i dennes slutsatser, *att* fullmäktige överskridit sin kompetens genom beslutet att disponera avkastningen av angivna tillgångar för ett för riksbankens rörelse främmande ändamål *och att* det kan starkt ifrågasättas om riksdagen är rättsligen bunden av de förpliktelser som riksbanken därmed iklätt sig.

Fullmäktige finner ej anledning söka ingå i detaljkritik av det upprättade expertutlåtandet. Som en mera allmän anmärkning må blott framhållas, att detta synes uppbåras av en alltför formalistisk och mekanistisk syn på en centralbank, dess uppgifter och befogenheter. Det är givetvis meningslöst att söka hänföra den gjorda donationen till vissa bestämda vinstmedel eller att utpeka de särskilda nedskrivna värdepapper som överlämnats. Vad det gäller är att sakligt bedöma, huruvida fullmäktige i den bestämda situation, som firandet av 300-årsjubileet innebar, hade befogenhet eller ej att göra en donation av den storlek och karaktär som ekonomipriset innebar. Att besvara denna fråga med ledning av en bokstavstolkning av för riksbanken givna författningar är icke möjligt. Som exempel på det orimliga i ett sådant tillvägagångssätt kan t. ex. framhållas, att det tveklöst finns formellt lagstöd för att hävda att de olika måltidsarrangemang som fullmäktige träffade vid jubileet alla varit klart olagliga, eftersom fullmäktige enligt 21 § 1 mom. 3:o) bankreglementet icke äger använda riksbankens medel i sådana sammanhang annat än som »bidrag till frukostservering under arbetstiden åt riksbankens tjänstemän». En sådan uppfattning har visserligen, såvitt är för fullmäktige bekant, icke hävdats från något håll, men det sagda visar, vilka resultat man kan nå om man försöker från ordalagen i givna författningsbestämmelser deducera fram ett handlingsmönster för vad som varit tillåtet eller inte i den bestämda situation, som firandet av 300-årsjubileet innebar. Det är sålunda enligt fullmäktiges mening nödvändigt att de begränsningar som i olika avseenden uppställts för fullmäktiges förvaltning av riksbanken ges en i viss mån funktionell tolkning utifrån vad som är sakligt rimligt. Såsom fullmäktige tidigare anmält till Bankoutskottet, har fullmäktige, med utgångspunkt från en sådan uppfattning, funnit sig behöriga att själva avgöra ärendet inom ramen för de allmänna befogenheter för riksbankens förvaltning som fullmäktige åtnjuter och alldeles särskilt måste anses äga då det gäller arrangemangen vid ett så speciellt tillfälle.

Ehuru fullmäktige sålunda ansett att den vidtagna förmögenhetsdispositionen faller inom ramen för fullmäktiges befogenheter har det varit fullmäktige angeläget — och detta måste i anledning av den framförda

kritiken understrykas med största möjliga emfas — att icke på något sätt eller i något avseende handla mot en möjligen inom riksdagen rådande annorlunda uppfattning antingen i kompetensfrågan eller i sakfrågan. Att emellertid underställa riksdagen en formell framställning ansåg fullmäktige olämpligt, eftersom en sådan skulle förhindrat den yttre presentation av priset, vid vilken fullmäktige i jubileumssammanhanget icke kunde undgå att fästa ett betydande avseende. Fullmäktige valde därför att såsom anmälts till Bankoutskottet under hand efterhöra vad som kunde anses vara en ledande mening inom de partier som är representerade i fullmäktige. Så skedde genom att fullmäktiges ledamöter kontaktade och anmälde frågan för de olika partiernas ordförande. Samtliga dessa biträdde därvid fullmäktiges uppfattning och ingen anmälde någon erinran om den ifrågasatta formen för frågans handläggning. Före jubileet lät fullmäktige också utarbeta den till Bankoutskottet ställda skrivelse, som sedermera daterades den 14 maj 1968, samt i utkast förete denna för Bankoutskottets presidium. En redogörelse för skrivelsens innehåll lämnades de Bankoutskottets ledamöter och suppleanter som var anträffbara. Ej heller denna underhandsanmälan föranledde någon erinran. Skrivelsen, vari en fullständig redogörelse lämnades för såväl sakfrågan som övervägandena i kompetensfrågan, överlämnades därefter formellt dagen för dagtecknandet, d. v. s. dagen före prisets tillkännagivande. Härigenom ansåg sig fullmäktige ha vunnit dels att riksdagspartierna och Bankoutskottet faktiskt blev underrättade i så god tid, att en ev. negativ reaktion kunde ha beaktats och föranlett prisets inhiberande dels att också den formella underrättelsen till Bankoutskottet blev lämnad i vart fall före den offentliga deklarationen om priset.

I anledning av revisorernas uttalande att riksdagen bör i efterhand godkänna fullmäktiges beslut att inrätta priset vill fullmäktige slutligen tillägga, att fullmäktige utgått från att då fullmäktiges formella anmälan till Bankoutskottet ej föranledde någon utskottets hänvändelse till 1968 års riksdag även Bankoutskottet delat fullmäktiges uppfattning, att handläggningen av donationsärendet varit godtagbar och icke krävt någon efterföljande bekräftelse från riksdagens sida.

Stockholm den 6 mars 1969.

Å fullmäktiges vägnar:

KJELL-OLOF FELDT

/Karin Winberg
